

RYSZARD SAJKOWSKI
(Olsztyn)

SPECJALNI WYŚLANNICY CESARSCY I POCZĄTKI PRYNCYPATU*

W ostatnich latach zainteresowanie badaczy cesarstwa rzymskiego coraz wyraźniej kieruje się na okres dominatu. Tendencja ta tłumaczona jest między innymi przekonaniem, że wcześniejsza epoka – pryncypat – została już dokładnie opracowana przez poprzednie pokolenia uczonych i właściwie brak jest już problemów badawczych, które wymagałyby głębszego przeanalizowania. Przeświadczenie to dotyczy przede wszystkim początków pryncypatu, w tym zasadniczo historii politycznej. Istotnie, szczególnie wczesny pryncypat oświetlony jest przez stosunkowo bogaty zestaw źródeł pisanych, których często brakuje dla następnych okresów cesarstwa. Korzystając z przekazów Tacyta, Swetoniusza, Seneki, Pliniuszów Starszego i Młodszeo, Józefa Flawiusza, Diona Kasjusza czy innych pisarzy, historycy w XIX i XX wieku zbudowali dosyć solidny model funkcjonowania aparatu państwowego w okresie pryncypatu¹. Postęp musi następować jednak wszędzie, także tam, gdzie wydawałoby się, że pewne ustalenia zostały przyjęte raz na zawsze. Zmienia się bowiem rozumienie źródeł dawno już znanych, dochodzą też nowe, przede wszystkim epigraficzne². Sytuacja ta wymaga ponownego opracowania szeregu problemów, zmusza też do stawiania pionierskich pytań i szukania na nie odpowiedzi.

---

* Paweł Sawiński, *Specjalni wysłannicy cesarscy w okresie od Augusta do Tyberiusza. Studium nad początkami pryncypatu*, Wydawnictwo Vis, Poznań 2005 (Xenia Posnaniensia. Monografie 4), 143 s.

¹ Zob. chociażby J. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, t. I, S. Hirzel, Leipzig 1873; T. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, t. II, S. Hirzel, Leipzig 1877; M. Hammond, *The Augustan Principate in Theory and Practice during the Julio-Claudian Period*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1933; P. Grenade, *Essai sur les origines du principat. Investiture et renouvellement des pouvoirs impériaux*, Boccard, Paris 1961 (Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome 197); K. Loewenstein, *The Governance of Rome*, Martinus Nijhoff, Hague 1973; A. Garzetti, *From Tiberius to the Antonines. A History of the Roman Empire A.D. 14–192*, przeł. J. R. Foster, Methuen, London 1974 (oryg.: *Storia di Roma*, t. VI: *L'impero da Tiberio agli Antonini*, Licinio Cappelli Editore, Bologna 1960); H. Castritius, *Der römische Prinzipat als Republik* (Historische Studien 439), Matthiesen, Husum 1982.

² Należy tutaj wspomnieć przede wszystkim o trzech inskrypcjach związanych z osobą Germanika, adoptowanego syna cesarza Tyberiusza – wcześniej odkrytej w północnych Włoszech w 1947 i 1951 r. *Tabula Hebana* oraz dwóch dokumentów znalezionych w południowej Hiszpanii: w 1982 r. *Tabula Siarensis* oraz w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. w kilku kawałkach (w dwóch kopiach) uchwały senatu określanej mianem *Senatus consultum de Cn. Pisone patre*. Zob. I. Calabi, *Sugli onori postumi a Germanico. Due note alla Tabula Hebana*, *Parola del Passato* 9, 1954, s. 212–214; S. Weinstock, *The Posthumous Honors of Germanicus*, [w:] *Mélanges*

Przystępując do tworzenia nowego obrazu wczesnego pryncypatu nie możemy pominąć sfery wojskowej. Armia umożliwiła wprowadzenie jedynowładztwa, stanowiła też podstawę i gwarancję utrwalenia się nowego systemu politycznego³. Na okres rządów Augusta i wczesne lata panowania Tyberiusza przypada też wiele wojen, jakie Rzym prowadził wówczas właściwie na wszystkich granicach. Aby spełnić swoje podstawowe zadania zarówno w sferze zewnętrznej, jak i wewnętrznej, armia musiała posiadać odpowiednich dowódców, cieszących się zaufaniem princepsa. Było to o tyle istotne, że ci *virii militares* stali na czele znacznych sił zbrojnych i ich niewłaściwy dobór mógł się okazać zgubny dla samego cesarza.

Styku polityki z kwestiami militarnymi (ale też administracyjnymi) dotyczy praca badacza związanego z ośrodkiem poznańskim, Pawła Sawińskiego. Autor podjął się ukazania roli sześciu bliskich współpracowników Augusta i Tyberiusza, będących członkami rodziny cesarskiej, jako dowódców wojskowych, a zarazem reprezentantów princepsa w określonych rejonach imperium. Chodzi tutaj o przyjaciela Oktawiana Augusta – Marka Wipsanusza Agryppę, pasierba twórcy pryncypatu, a zarazem młodszego brata przyszłego cesarza Tyberiusza – Druzusa Starszego, Tyberiusza za rządów Augusta, przedwcześnie zmarłego wnuka, a zarazem adoptowanego syna Augusta – Gajusza Cezara, a także dwóch synów Tyberiusza: adoptowanego – Germanika i naturalnego – Druzusa Młodszego. Sawiński wykorzystał źródła zarówno literackie, jak też archeologiczne, przede wszystkim inskrypcje. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Autor jest współwydawcą polskiego tłumaczenia *Tabula Hebana* i *Tabula Siarensis*, a także *Senatus consultum de Cn. Pisone patre*⁴.

Praca podzielona jest na trzy rozdziały, zawiera też wstęp i zakończenie, aneks źródłowy („*Imperium* specjalnych wysłanników”), trzy katalogi („*Misje* specjalnych wysłanników”, „*Aklamacje* imperatorskie specjalnych wysłanników”, „*Triumfy* i owaacje specjalnych wysłanników”), spis ilustracji, wykaz skrótów, bibliografię i streszczenie angielskojęzyczne. We wstępie Autor zwraca uwagę, że pojęcie „specjalny

---

d'archéologie et d'histoire offerts à André Piganiol, oprac. R. Chevallier, t. II, Editions de l'Ecole des hautes études en sciences sociales, Paris 1966, s. 891–898; F. J. Lomas, *Tabula Hebana*, Habis 9, 1978, s. 323–354; J. Arce, *Tabula Siarensis: primeros comentarios*, Archivo Español de Arqueología 57, 1984, s. 149–154; J. González, *Tabula Siarensis, Fortunales Siarenses et municipia civium Romanorum*, ZPE 55, 1984, s. 55–100; A. Fraschetti, *Osservazioni sulla Tabula Siarensis (frg I, l. 6–8)*, Epigraphica 50, 1988, s. 47–60; D. W. Lebek, *Die circensischen Ehrungen für Germanicus und das Referat des Tacitus im Lichte von Tab. Siar. frg. II col. c 2–11*, ZPE 73, 1988, s. 249–274; W. Eck, A. Caballos, F. Fernández, *Das senatus consultum de Cn. Pisone patre*, Beck, München 1996.

³ Zob. M. Jaczynowska, *Dzieje Imperium Romanum*, PWN, Warszawa 1995, s. 196.

⁴ Wszystkie tłumaczenia (wraz z komentarzem) ukazały się w serii Fontes Historiae Antiquae, zob. *Senatus consultum de Cn. Pisone patre* | *Uchwała senatu rzymskiego w sprawie Gnejusza Pizona ojca*, przeł. i kom. T. Fabiszak, P. Matela, P. Sawiński, red. T. Fabiszak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1998 (FHA 1); *Tabula Siarensis. Senatus consultum de honoribus meritis Germanici Caesaris* | *Uchwała senatu rzymskiego w sprawie uhonorowania zasług Germanika Cezara*, przeł. i kom. T. Fabiszak, M. Idczak, P. Sawiński, red. T. Fabiszak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001 (FHA 2); *Tabula Hebana. Rogatio Valeria Aurelia de honoribus meritis Germanici Caesaris* | *Tablica z Heby. Wniosek konsulów Waleriusza i Aureliusza w sprawie uhonorowania zasług Germanika Cezara*, przeł. T. Fabiszak, P. Sawiński, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006 (FHA 8).

wysłannik cesarski” ma charakter umowny. Praca obejmuje okres od 27 r. p.n.e. do 37 r. n.e. (a właściwie do 23 r. n.e., czyli do śmierci Druzusa Młodszego).

W rozdziale pierwszym – „Podstawy prawne sprawowania władzy w prowincjach w okresie pryncypatu Augusta i Tyberiusza” – Sawiński przedstawił formalną stronę pozycji specjalnych wysłanników u progu pryncypatu. Głównym problemem jest tutaj charakter *imperium* (władzy wojskowo-religijnej), jakie posiadali specjalni wysłannicy, wyższego względem *imperium* namiestników prowincji. Autor poszukuje genezy tego szczególnego mechanizmu w schyłkowym okresie republiki (nadzwyczajna pozycja Pompejusza Wielkiego, projekty nadania Gajuszowi Kasjuszowi *imperium maius*). Przechodząc do osoby Oktawiana Augusta przedstawia na podstawie nie zawsze jednoznacznych źródeł ewolucję *imperium* pierwszego princepsa (*imperium consulare*, *imperium proconsulare*, *imperium proconsulare maius*). Rozważania te stanowią wstęp do próby ustalenia charakteru *imperium* specjalnych wysłanników cesarskich. Punktem wyjścia staje analiza przekazów źródłowych, które pozwoliłyby określić zakres kompetencji Marka Agryppy. Sawiński przyjmuje tutaj tezę, że Agryppa wypełniał swoje misje na podstawie uzyskanego w 23 r. p.n.e. *imperium proconsulare maius*. Powstaje jednak pytanie, czy istniała jakaś podstawa prawna działalności Agryppy przed tą datą. Źródła nie dają nam jednoznacznej odpowiedzi, Autor również nie porusza tego problemu. Nieco odmienną podstawę formalną władzy mamy w przypadku Druzusa Starszego obdarzonego *imperium proconsulare*. Kariera jego starszego brata, Tyberiusza, była bardziej skomplikowana⁵. Według Sawińskiego wraz z Druzusem uzyskał on w 11 r. p.n.e. *imperium proconsulare*, które odnowiono w 6 r. p.n.e. Po powrocie z Rodos w 4 r. n.e. został adoptowany przez Augusta, otrzymał *tribunicia potestas* i z pewnością *imperium*. Według Autora przełomem był rok 13 n.e., kiedy to Tyberiusz uzyskał *imperium proconsulare maius* na obszarze całego cesarstwa, mając od tego momentu *imperium aequum* względem *imperium* princepsa. Za pewnego rodzaju przerywnik w karierze Tyberiusza można uznać krótkotrwałe wyniesienie wnuka i zarazem adoptowanego syna Augusta – Gajusza Cezara. W 1 r. p.n.e. otrzymał on misję na Wschodzie z *imperium proconsulare*. Zasadniczo na rządy Tyberiusza przypada działalność dwóch kolejnych specjalnych wysłanników – Germanika i Druzusa Młodszego. Pierwszy z nich otrzymał *imperium proconsulare* w 11 r. n.e., czyli jeszcze *ex mandato Augusti*. Po śmierci twórcy pryncypatu *imperium* to zostało odnowione przez Tyberiusza. W 17 r. n.e. Germanik otrzymał specjalną misję na Wschodzie z *imperium proconsulare maius*. Wymowa źródeł jest tutaj jednoznaczna co do wyższości *imperium* przybranego syna

⁵ Por. H. U. Instinsky, *Augustus und die Adoption des Tiberius*, Hermes 94, 1966, s. 324–343; M. L. Paladini, *I poteri di Tiberio Cesare del 4 al 14 d. C.*, [w:] *Hommages à Marcel Renard*, oprac. J. Bibauw, t. II, Bruxelles 1969 (Collection Latomus 102), s. 573–599; J. F. Bogue, *Tiberius in the Reign of Augustus*, dysertacja University of Illinois at Urbana-Champaign 1970; B. M. Levick, *Tiberius' Retirement to Rhodes in 6 B.C.*, Latomus 31, 1972, s. 779–813; J. H. Corbett, *The Succession Policy of Augustus*, Latomus 33, 1974, s. 87–97; R. Sajakowski, *Kwestia sukcesji Tyberiusza w latach 4–14*, [w:] *Ad fontes. Studia ofiarowane Księdzu Profesorowi Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, oprac. Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, I. Makarczyk, Pracownia Wydawnicza ElSet, Olsztyn 2006, s. 367–374.

cesarskiego nad *imperium* namiestników prowincji⁶. Z kolei przedstawiając formalną stronę działalności Druzusa Młodszego Sawiński opowiada się za przyjęciem tezy, że naturalny syn Tyberiusza otrzymał *imperium proconsulare* w 17 r. n.e.

W rozdziale pierwszym Autor zajmuje się też procedurą nadawania *imperium* specjalnym wysłannikom oraz charakterem władzy namiestników w prowincjach cesarskich i senatorskich. Analizuje również formalne relacje specjalnych wysłanników względem namiestników i zwierzchniej władzy cesarskiej. Rozważając „poza-prawne” aspekty ich nadzwyczajnego stanowiska, Sawiński słusznie zauważa, że istotnym elementem pozycji specjalnych wysłanników była ich przynależność do rodziny cesarskiej. Ten fakt miał dla zwykłych mieszkańców prowincji większe znaczenie niż rodzaj sprawowanego *imperium*.

W drugim rozdziale – „Misje specjalnych wysłanników cesarskich” – Autor omawia przykłady działań członków rodziny cesarskiej przed uzyskaniem samodzielnego *imperium*, a także podejmowanych przez nich misji w okresie pełnienia funkcji specjalnego wysłannika. W tym drugim przypadku poszczególne przedsięwzięcia przedstawione zostały w porządku geograficzno-chronologicznym, osobno dla Zachodu i Wschodu. Takie szczegółowe ukazanie materiału poznawczego pozwala dostrzec, że specjaliści wysłannicy nie tylko pełnili funkcje wojskowe i dyplomatyczne, lecz także wykonywali rozmaite zadania natury cywilno-administracyjnej. Jako przykład tego typu aktywności Sawiński podaje między innymi działalność Druzusa Starszego w Galii w 12 r. p.n.e. Z kolei za egzemplifikację misji dyplomatycznych może służyć wyprawa na Wschód w 1 r. p.n.e. Gajusza Cezara. Miał on działać na rzecz przywrócenia wpływów rzymskich w Armenii oraz unormowania stosunków z państwem partyjskim. Generalnie jednak specjaliści wysłannicy delegowani byli przez cesarza w celu podbojów nowych terenów, bądź spacyfikowania buntujących się plemion. Tak było w przypadku ich działalności na terenie północnej Hiszpanii, Germanii, Panonii czy Dalmacji.

Rozdział ostatni – „Formy honorowania specjalnych wysłanników cesarskich” – poświęcony jest różnym postaciom wyrażania czci i uznania wobec dokonaniach wysokich rangą przedstawicieli princepsa. Wśród tych wyróżnień Autor zestawia takie, które funkcjonowały już w okresie republiki (aklamacje imperatorskie, triumfy, owacje), jak też te, które co prawda rodziły się już pod koniec republiki, ale których rozkwit nastąpił w epoce pryncypatu (łuki triumfalne, *tumuli honorarii* – honorowe grobowce, posągi, uchwały honoryfikacyjne i inne). Mogły to być też prestiżowe tytuły lub nadawanie imion reprezentantów cesarza określonym miejscom lub obiektom architektonicznym. Owe różnorodne formy wyrażania czci dotyczyły wszystkich specjalnych wysłanników, ale najwięcej informacji o takich praktykach, jakie do nas

⁶ Tac. *Ann.* II 43; *Tabula Siarensis* I 15; *Senatus consultum de Cn. Pisone patre* 34–35. O misji Germanika na Wschodzie i jej formalnych podstawach zob. E. Koestermann, *Die Mission des Germanicus im Orient*, *Historia* 7, 1958, s. 331–375; C. Questa, *Il viaggio di Germanico in Oriente e Tacito*, [w:] id., *Studi sulle fonti degli Annales di Tacito*, Edizioni dell’Ateneo, Roma 1963, s. 271–306; E. B. Karge, *Aspects of Tacitus’ Presentation of Tiberius as Princeps and Proconsul*, dysertacja, Ohio State University Columbus 1973, s. 155 nn., 259 nn.; M. Pani, *La missione di Germanico in Oriente: Politica estera e politica interna*, [w:] *Germanico. La Persona, la Personalità, il Personaggio nel bimillenario della nascita*, oprac. G. Bonamente, M. P. Segoloni, G. Bretschneider, Roma 1987, s. 1–23.

dotrwały, dotyczy Germanika, zwłaszcza zaś zaszczytów, jakie senat przyznał mu po jego przedwczesnej śmierci⁷. Trzeba jednak zaznaczyć, że trudno jest rozdzielić wyróżnienia, jakie otrzymywali poszczególni specjaliści z tytułu pełnienia swojej misji, od tych, którymi ich obdarzano z powodu ich przynależności do rodziny cesarskiej. Jaskrawo ten problem występuje w przypadku grup statuarycznych, w których mamy po prostu do czynienia z ukazywaniem *domus Augusta*, w tym także jego żeńskich przedstawicieli⁸.

W pracy Pawła Sawińskiego zwraca uwagę kompleksowe opracowanie źródeł. Autor korzysta z bogatej literatury przedmiotu. Zabrakło jednak odniesienia się do sporego opracowania Frédéric Hurlleta o współpracownikach Augusta i Tyberiusza⁹, aczkolwiek Sawiński korzysta z innych prac tego francuskiego badacza. Autor natomiast dokładnie podaje podstawę źródłową misji poszczególnych wysłanników princepsa, jak też charakter wykonywanych przez nich zadań. Być może jednak należałoby poświęcić więcej miejsca na omówienie detali misji poszczególnych specjalnych wysłanników. Praca Pawła Sawińskiego o specjalnych wysłannikach otwiera pole do badania różnych problemów wczesnego cesarstwa, zarówno tych czysto wojskowych, jak i należących do zakresu polityki dynastycznej, a także procesu konsolidacji państwa rzymskiego czy jego relacji z Germanami i Partami. Z pewnością należy ją polecić każdemu, kto pragnie pogłębić swoją wiedzę na temat początków pryncypatu, zwłaszcza że jest napisana jasnym i przystępnym językiem, co zasługuje na podkreślenie, zważywszy na związane z tą tematyką trudności terminologiczne.

⁷ *Tabula Hebana; Tabula Siarensis*; Tac. *Ann.* II 83; Suet. *Cal.* 5–6; Calabi, op. cit., s. 212–214; Weinstock, op. cit., s. 891–898; H. S. Versnel, *Destruction, Devotio and Despair in a Situation of Anomy: the Mourning for Germanicus in Triple Perspective*, [w:] *Perennitas. Studi in Onore di Angelo Brelich*, Edizioni dell'Ateneo, Roma 1980, s. 541–618; W. D. Lebek, *Die drei Ehrenbögen für Germanicus: Tab. Siar. Frg. I 9–34; CIL VI 31199a 2–17, ZPE 67, 1987, s. 129–148; W. Trillmich, Der Germanicus-Bogen in Rom und das Monument für Germanicus und Drusus in Leptis Magna, Archäologisches zur Tabula Siarensis (I, 9–21), [w:] *Estudios sobre la tabula Siarensis*, oprac. J. González, J. Arce, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Centro de Estudios Históricos, Madrid 1988 (Anejos de Archivo Español de Arqueología 9), s. 51–60; R. Sajakowski, *Imago boskiego Augusta w świątyni Marsa Mściciela*, [w:] *Od starożytności do współczesności. Studia historyczne, Wydanie jubileuszowe z okazji 75. rocznicy urodzin i 55-lecia pracy zawodowej, w tym 30-lecia pracy naukowej Profesora Tadeusza M. Gelewskiego*, oprac. J. Śliwiński, Zakład Historii Starożytnej i Średniowiecznej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, Olsztyn 1997, s. 67–68; id., *Divus Augustus Pater. Kult boskiego Augusta za rządów dynastii julijsko-klaudyjskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001, s. 44–45.*

⁸ Por. Ch. B. Rose, *Dynastic Commemoration and Imperial Portraiture in the Julio-Claudian Period*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 11–31, 81 nn.; Sajakowski, *Divus Augustus...*, s. 249.

⁹ F. Hurllet, *Les collègues du prince sous Auguste et Tibère. De la légalité républicaine à la légitimité dynastique*, Ecole Française de Rome, Rome 1997 (Collection de l'Ecole Française de Rome 227). W ostatnim czasie ukazała się inna wiążąca się z omawianym problemem książka autorstwa Hurlleta: *Le proconsul et le prince: d'Auguste à Dioclétien*, Ausonius, Bordeaux 2006 (Scripta Antiqua 18).

ARGUMENTUM

Censura libri a Paulo Saviński scripti de viris, qui proconsulari imperio praediti a primis principibus Romanis in provinciam missi sint, ut peculiari munere fungerentur.